98a

Հրատարակութիւն «Կովկասեան գրավաճառանոցի» Զաքարեայ Գրիգորեանցի

ՓՈՐՁ

ԼԵԶՈՒԱԳԻՏԱԿԱՆ ՄԻ ԳՐՈՒԹԵԱՆ

ՅՈՐՈՒՄ ԲՈՎԱՆԴԱԿԻ

ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆ ԱՐՄԱՏՈՑ ԱՅԲՈՒԲԵՆԻ ՏԱՌԻՑ.

ՊԱՏՃԱՌԵԱԼ ՀԱՅԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒԻ

Ի ՍԵՐՈՎԲԷԷ ԹԸԳԻՈՐԵԱՆ

ՏՓԽԻՍ
Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆՑԻ
ՕՐԲԵԼԵԱՆ ՓՈՂՈՑ, 5
1881

Дозволено Цензурою. Тифлисъ, 7 Августа 1881 г.

Типографія И. Мартиросіанца, Орбеліан. ул., 5

Այնպիսի ուսմունքի ձեռն արկի, որ հին լեզուաց խորիմաց հմտութիւն կը պահանջէ, ինչպէս են Սանսքրիթ և Զէնտ։

Կը խոստովանիմ որ ես իմ մայրենի լեզուս՝ Հայերէնն միայն գիտեմ, որ հնութեան (*) մասին սոցա ոչ մէկէն յետնեալ չէ։

Եւ այս՝ յիրաւի եթէ պակասութիւն նաև համարուի, բայց իւր օգտակար կողմն ունի, վասն զի այս օտար լեզուաց ծանօթութիւնը կրնար ինձ շատ կարծիքական շփոթութեանց աղբիւր դառնալ, և երկրայական տատամսութեանց մէջ տանիլ։

Ուրեմն ես կ՚իմացնեմ, որ հայկական արմատները հայ լեզուին մէջ փնտռեցի, ընթերցողը թող դատէ իմ այդ ձեռնարկութեանս արժէքը։

Այն ամեն օտար բառք, որ այս իմ աշխատութեանս մէջ կը գտուին, լեզուագիտական ուսմանց հեղինակութիւններէ առնուած են։

(*) «Որովհետև Հայերէնն Իրանական Ճիւղին կը պատկանի մեր լեզուաց «շարքին մէջ, ինձ համար կարևոր դիտողութեան նիւթ եղաւ, և յայտնի «տեսայ որ սա ևս սանսքրիթական լեզուին պէս, շատ մը ձայնական կամ քերա- «կանական յատկութեամբք այն լեզուաց կարգին կը վերաբերի, որ աւելի հին «են Աքիմենիտեանց և Զենտ լեզուներէ։»

Տես Ֆ. Բոպպի Հնդկա-Եւրոպական լեզուաց բաղդատական քերականութեան (Փրանս. Թարգմ.) երկրորդ տպագրութեան յառաջաբանն. էջ 15.

Ա.

Լեզուագէտք համաձայն կ՚ըսեն, թէ մենք չեն կրցողացեր արմատոց տառական իմաստը գտնել, կամ, պարզաբար կը յայտնեն թէ նոքա (արմատները) նշանակութիւն չ՚ունին ամենեին։ Ինձ միշտ այնպէս թուեր է, որ այս աւանդութիւնը ստոյգ չէ, և թէ բառերը արմատներէ ծագելով և արմատները տառերէ, բնականապէս պէտք էր՝ որ արմատներն ևս տառերէ նշանակութիւն առնուին։

Այդ մտածութիւնը ինձ թելադրեց խորին քննութեան առնուլ Հայ լեզուի արմատոց կազմութիւնը, և զարմանքով տեսայ բառերու բազմութիւն մը որ համանման նշանակութիւն ունէին, իրենց գոյութիւնն մի և նոյն տառէն կ՚առնուին. և ուզեցի խելահաս լինել այս բանիս։ Ուստի առանց ո և է ընտրութեան, այբբուբէնի ուրիշ տառ մ՚ալ առի, և քանի մը բառերու զանազան նշանակութիւնքը քննեցի որ այդ տառը հիմն ունէին, և տեսի որ ամենքը՝ ինչպէս առաջինքը համանման նշանակութիւն ունէին։

Ահա երկու օրինակ, շար, շէնք, աշտարակ, աշտէ, շաղել։ Սոքա ամենքը իրենց նշանակութիւնը շ տառէն կ՚առնուն, որ պէտք է նշանակէ ուղղութիւն՝ շինութիւն՝ երկայնութիւն. վասն զի այս ամեն բառերը որ սոյն տառէն կը ծագին նոյն իմաստը ունին։ Նոյնպէս ողն, ողջ, ղարմ, ճողոմ, ղոնդոնել, ղեղուլ, ղամաձել կը ծագին ղ տառէն, որ պէտք է նշանակէ յոգնականութիւն, վասն զի այս ամեն բառերը որ սոյն տառէն կը ծագին նոյն իմաստը ունին։

Այս ինձ կարծել տուաւ որ այբուբենի միւս տառերը անվրէպ պէտք էին իրենց յատուկ նշանակութիւնն ունենալ՝

և թէ ամենակարեւոր էր սահմանել այդ ամեն տառերու նշանակութիւնն։ Եւ այս ահա ես 'ի գործ դրի քննութեան առնելով գրեթէ ամեն բառերը հայերէն լեզուի, և վերջապէս հասայ այն վախճանին, զոր ներքոյգրեալ ցուցակին մէջ կը ներկայացնեմ՝ յորում կը տեսնուի, որ արմատք և մասնիկք որ մինչև այսօր անիմաստ կը համարուէին և հետեւաբար անլուծանելի, են արդարեւ բաղադրեալ բառք, և թէ՝ ճշմարիտ արմատք լեզուին այբուբենի նոյն իսկ տառերն են։

ՑՈՒՑԱԿ ԱՅԲՈՒԲԵՆԱԿԱՆ ՏԱՌԵՐՈՒ ԻՄԱՍՏԻՑ

ա. 1° *«առնել կամ ընել, ձեւակերպել,» ուստից արմատական բառերն* այ, ան, ար, *որ կը նշանակեն «նա որ կ'ընէ, գործողութիւն ընելու։» Բայերու կազմակերպութեան մէջ.* ան *մասնիկը կ'իմացնէ ներկայ ժամանակի իմաստը,* ար՝ *անցեալը,* այ՝ *ապառնին։* 2° *Այդ տառը իբրեւ բացասական մասնիկ գործածուելով, առաջին նշանակութեան հակառակ իմաստ ունի.* ա, ան, ապ, ապէ, ապք *ձեւերու տակ։* 3° *Այդ տառը կը գործածուի իբրեւ նախադրութիւն հաւասար 'ի։*

բ. 1° *«բովանդակութիւն» և այս նշանակութեամբ գործիականացուցիչ մասնիկ կը կազմէ.* 2° *որակական նշանակութիւն ունի։*

գ. «զսպումն, արգելումն, յափշտակումն, կալ, պահել, ծածկել»։

դ. «դիրք, հակառակ, դէմ առ դէմ, դէմ։»

ե. «եղելութիւն, գոյութիւն։»

զ. 1° *«յոգնականութիւն, ծայրայեղ։»* 2° *«քիչ, պակաս։»*

է. «գոյութիւն.»

ը. ե. է. ձայնաւորաց տեղ կը դրուի։

թ. 1° *«առաւել, վերա, բարձր։»* 2° *«վայր, 'ի վայր, ցած։»*

Ժ. 1° «ձգողութիւն, համակրութիւն։» 2° «մերժումն, հակակրութիւն։»

Ի. 1° «իրականութեան իմաստ ունի.» 2° բառի մը վերջ դրուելով, գոյականը ածականի կը փոխէ։ 3° նախադրութիւն։

Լ. «երես, մակերևոյթ, տարածութիւն, հաւասարութիւն։»

Խ. 1°. «անդր քան» 2° «այսր քան,» 3° «ղանաղան, ձևափոխութիւն, այլակերպել։»

Ծ. «ի վայր, ներքև։» Այդ տառը երբեմն Ը և Հ տառերու տեղ կը դրուի։

Կ. «գոյութիւն, կեանք, ամրութիւն, կրկնակի, առաւել։»

Հ. «նման, նոյն։»

Ձ. Ծ տառին հետ նոյնանշանակ է։

Ղ. Ը եւ. տառերուն տեղ կը դրուի։

Ճ. «՛ի վայր, բանի մը վարի կողմը։» Երբեմն Ղ տառին տեղ կը դրուի։

Մ. 1° «անձնականութիւն, անձնաւորութիւն, վերաբերութիւն։» Դերանունի իմաստը կու տայ անահմանաբար։ 2° այդ տառը —, է, — բացասական մասնիկներու առաջ դրուած կը նըշանակէ «ոչ», իմաստ՝ հակառակ միութեան և մասնաւորութեան։

Յ. 1° «յաւելումն, առաւելն։» 2° «անդ, հոն» տեղական նշանակութիւն կու տայ։

Ն. 1° «ան, ընդ, նախադրութեանց իմաստ ունի. և երրորդ դէմք ցոյց կու տայ. 2° անցեալը ցնող մասնիկ է։

Շ. 1° «ուղղութիւն, շարունակութիւն, շիտակութիւն» և այս վերջի իմաստով կը նշանակէ արագութիւն, որովհետև ամեն բան որ շիտակ կ՚երթայ, կ՚երթայ շուտ. 2° Տեղւոյ մը բնակելի, մշակեալ վիճակը ցոյց կու տայ, այսինքն՝ կանոնաւորեալ, ըստ կարգի։

Ո. բացասական տառ = ա և է տառերու։

Հ. նոյնանշանակ գի հետ որ արգելելու իմաստն ունի. և այդ բանին համար բացասական մասնիկ.

Պ. 1° «շատ, մեծ» 2° «քիչ, փոքր». այդ տառը նոյնանշանակ է ղ և բ տառերու:

Ջ. «մէջ, 'ի մէջ» նոյնանշանակ է ֈ տառի:

Ռ. «ամրութիւն, շատութիւն, կրկնապատկութիւն, երկայնութիւն, առաւելն, բազմապատկութիւն.» խորհրդածելի է որ ր ր ր ր ր տառը եթէ կրկնենք յաջորդաբար — տառին ձայնը կունենանք:

Ս. երկրորդ դէմք կը ներկայէ: Իւր ուրիշ նշանակութեանց համար տես Տ տառը:

Վ. 1° «բարձր, առաւել,» 2° «ցած.» 3° «յառաջ» 4° «յետս»

Տ. 1° «մէջ, ներս» 2° դուրս, արտաքս» Երկրորդ նշանակութեամբ բացասական մասնիկի իմաստ կ'առնու:

Ր. — տառին կէս զօրութիւնը ունի, հետեւաբար իմաստը կը քաղցրացնէ: Տես —.

Ց. կրկնաձայն տառ կազմեալ « և ; տառերէ կը նշանակէ 1° «ամէն կողմ» 2° «լոյս» 3° «մինչև»:

Ւ. 1° գործիական իրը կը կազմէ, 2° նոյնանշանակ է ղ տառին:

Փ. նոյնանշանակ է բ և պ տառերու և մասնաւոր նշանակութիւն չ'ունի:

Ք. «քանակութիւն, ամրութիւն»: Այդ տառը բառից ոմանց առաջ դրուելով 1° նոցա առաւել զօրութեան կամ գերադրական իմաստ կու տայ: 2° բառերու վերջ դրուելով յոգնակիութիւն: 3° հաւասար է նա ֈ տառի:

Օ. 1° գրական տառ մի է, որովհետև տառի մը առաջ դրուելով կը թողու նմա իւր յատուկ նշանակութիւնը: 2° նա «մի, մէկ» թուական անունին իմաստը ունի, որովհետև նա — արմատոյն համառօտութիւնն է, որ կը նշանակէ «ծա-

գուժն, սիրգըն»։ 3° Նա հաւասար է ու-ի անորոշ դերանուններու մէջ։

Յոյն և Լատին այբուբենից կարգին հետևելով Է տառը պէտք է հըն-չել Ե, Է՝ Ա, բայց մենք գործածեցինք այն հնչմունքը որ Պոլիս և Փոքր Ասիա հիմա սովորական է։

Այս ցուցակէն, կը տեսնենք որ տառերէ ոմանք ճիշդ իրարու հակառակ նշանակութիւն ունին։ Զոր օրինակ, ՟ կը նշանակէ «շատ և քիչ» ը «՚ի վեր և ՚ի վար։

Այս երկու հակառակ իմաստները որոշելու համար, ընդհանրապէս, ա, է, ո ձայնաւորներն կը դրուին այն տառերուն առջև որ կրկին նշանակութիւն ունին, որպէս զի բացասական նշանակութիւն տան, և ե, ի ձայնաւորներ որպէս զի դրական նշանակութիւն տան։

Այսպէս աը, էը, ոը կը նշանակեն «՚ի վայր», և եը, օը, իը կը նշանակեն «՚ի վեր»։

Բայց ՚ի սոցանէ, ամեն ձայնաւորք առանց զանազանութեան, որ նշանակութիւն ունեցող տառերու հետ կը դրուին, դրական նշանակութիւն կու տան։ Դարձեալ, եթէ տառ մի զետեղեալ է ՚ի մէջ բացասական մի մասնիկի և նշանակութիւն ունեցող մի տառի, իմաստը կը մնայ նոյնպէս դրական։

Այսպէս այը, ոու, այը կը նշանակեն «՚ի վեր, բարձրութիւն» և այլն։

Երր այնպէս պատահի որ դրական ձևը պահելով պէտք է բառին բացասական իմաստ տալ, նշանակութիւն ունեցող տառին տեղ նոյնանշանակ տառից մին կը գործածուի։ Զոր օրինակ [illegible], [illegible] ի տեղ որ կը նշանակէ տառապէս «դուրս ելնել»։ Այս բառիս մէջ. [illegible] տառն է որ նշանակութիւն ունեցող [illegible] տառին տեղ կը դրուի, [illegible]ի տեղ՝ որ կը նշանակէ «դուրս» և կը փոխէ դրական ձևը [illegible] բառին, [illegible]ի տեղ [illegible]ի, որ-

պէս զի բացասական իմաստ տայ նմա։ Նոյնպէս, [illegible] բացասական ձևը, կը փոխուի [illegible]ի, [illegible] բային մէջ որ հանիլ և տառապէս «ներս լինել» կը նշանակէ. մինչ [illegible] որ կորել և տառապէս «արտաքս ընել» կը նշանակէ։

Բայց դարձեալ, շատ անգամ ձայնական քաղցրութիւնը կը պահանջէ այդ կանոնին խոտորմունք, և ապահով միջոց մը միայն կը մնայ բառին ստուգաբանութեան իմաստը հասկնալու համար, ընդունիլ այն որ առաւել կը յարմարի բառին նշանակութեան, որու վրայ է խնդիրը։

Բ.

Տառերու նշանակութիւնը ճանչելով նաև, եթէ ոք, մասնաւոր կերպով ընտելացեալ չէ հայ լեզուին հանգամանաց՝ և ընդհանրապէս լեզուագիտական օրինաց, չէ կարող դիւրութեամբ գտնել բառերու ստուգաբանութիւնը։

Նախ և առաջ, պէտք է գիտել որ արդի հայ լեզուն շատ աղաւաղեալ լեզու մի է։ Շատ անգամ տառ մը՝ ուրիշի մը տեղ գործածուած է, որով երբեմն բառին իւր յատուկ նշանակութեան հակառակ իմաստ տուած է։ Կան բառեր՝ որոց իմաստը կատարեալ ընելու մասնիկը կը պակսի, և որ աւելի անտեղի է, երբեմն բառէն ամբողջ վանկ մը յապաւեալ է։ Շատ գոյականներ, ածականաբար գործածուելով բառերու բուն իմաստը իւր ճշդութիւնը կորուսած է, և այլն։ Այս պատճառաւ մեծ ուշադրութիւն պէտք է բառերու ճշգրիտ ստուգաբանութիւն գտնելու համար։

Այսպէս ուրեմն, եթէ մենք բառ մը կ՚առնունք իւր տառական իմաստը գտնելու համար, նախ պէտք է քննենք թէ իւր ներկայ ձևին մէջ կը պատասխանէ իւր տառական նշանակութեան, եթէ չի պատասխանէր, պէտք է ուղղագրութեան ճանապարհով զայն գտնել։

Զոր օրինակ ձէլ որ կը նշանակէ գլորումն, տառականա-պէս կը նշանակէ «կապել մակերեւոյթի հետ» հակառակ ըն-դունեալ նշանակութեան: Ուստի ես կը հետեւցնեմ որ ձ տառին տեղ պէտք է դնել չ տառը, որ բառին կուտայ իմաստ «կրկ-նապատկել (շարժմունքը) մակերեւոյթի վրայ,» և կը նշանակէ «գլորումն»:

Եթէ այս միջոցը մի ուրիշ բառի վրայ 'ի գործ դնելով, ես չեմ յաջողեր տառական իմաստը ընդունեալ նշանակութեան հետ համաձայնել, պէտք է յայնժամ փնտռել թէ այդ բառին մասնիկ մը՝ կամ վանկ մը՝ նաև երկուք ևս (որ շատ քիչ կը պատահի), չեն պակսիր, որպէս զի իմաստը ամբողջացնեմ: Եւ եթէ այս միջոցով նաև գոհացուցիչ վախճանի մը չը հասնիմ, ես ուրիշ լեզուներու հետ զայն կը բաղդատեմ, որ նոյն բառին կը համապատասխանեն, և այս մանաւորապէս թուրք լեզուին հետ: Վերջապէս այս և այսպիսի միջոցներ 'ի գործ դնելով, զոր վերջը պիտի ցոյց տամ, բառերուն տառական իմաստը բացատրել կը յաջողիմ:

Բառերու տառական իմաստը գտնելու համար, ես երկու օրինակ կը բերեմ, որ գաղափար մը կրնայ տալ, թէ պէտք է զանազան միջոցներ 'ի գործ դնել,

ա. Արդի հայերէն լեզուին մէջ, այգ կը նշանակէ առա-ւօտ, այս բառին մէջ ուղղագրութեան սխալ չի կայ, բայց իր տառական իմաստը իր նշանակութեան չի պատասխանէր, այգ տառապէս, կը նշանակէ «գործողութիւն փակելու աչքերը:» առաւօտ որ համանշանակ կը կարծուի այգին, կը նշանակէ «օրուան սկիզբն». իմաստ՝ աւելի յարմար է «բանալու» աչքերը քան թէ փակելու: Թիւրք բառը [illegible], արաբը [illegible], լատինը mane (մանէ), ինձ ոչինչ նշոյլ չեն տալ այս բառին կազմու-թեան վրայ, ուստի ես կը դիմեմ այն բառին որ ինձ այգ բա-ռին տառական իմաստը կուտայ, և այս բառն է «քուն»: Այս բառը, ինչպէս որ գրուած է +ով, տառապէս կը նշանակէ «նա

որ ունի շատ»։ Ուստի՝ իր բուն իմաստը տալու համար իրեն պէտք է գրել գօմ գօմ, որ ինձ կուտայ իմաստ «փակելու, ծածկելու»։ Այս բառին իմաստը ամբողջացնելու համար՝ ինձ այլ բառ մը ևս պէտք է որ «աչք, տեսութիւն» նշանակէ, ուստի այն բառերէն մին լինելով որ «աչք տեսութիւն» կը նշանակէ ես կ՚աւելացնեմ գօմ ին վրայ և կը կազմեմ բառն գօյգօմ, որ տառապէս կը նշանակէ, «որ ունի աչքը փակելը», այսինքն «քնացած» և գօյգօմ տառապէս, «նա որ կը փակէ աչքն» բառ. որ կը պատասխանէ Թրքական գօյգօմ բառին որ քուն կը նշանակէ։ Այսպէս ուրեմն, մենք կը գտնենք որ գօյ որ առաւօտ բառին իմաստով կը գործածուի՝ պարզապէս արմատ է այս բառերուն և նոցա որ կը ծագին։ Հետևապէս գօյգօմ կամ [illegible], կրնայ նշանակել [illegible], ինչպէս որ Թիւրք [illegible] բառը։

բ. Անուշ բառը (մօրիկ ընել), ոչ մի տառական նշանակութիւն չի տար. այս պատճառաւ ես քննութեան կ՚առնում նմա համապատասխանող Թրքերէն «[illegible]» բառին ձևը, որու ն տառը կը փոխեմ Տ ի և կը լինի «[illegible]» որ կը նշանակէ «չ՚ասել», և անտից կը հետևցնեմ որ անուշ մի ուրիշ ձևով է [illegible], որ կը նշանակէ չ՚[illegible]։

Գրեթէ հայկական բառերու ամեն ուղղականք, կրճատեալ են, և ուղղականաց բուն ձևը արդի սերականաց մէջն է, որ նաև երբեմն կատարեալ ուղիղ չ՚է։

Պէտք է այս մասին խուզարկել Մ. Ֆ. Բօպի «Հնդկա-Եւրոպական լեզուաց բաղդատական քերականութիւնն, և Մ. Պատկանեանցի գրութիւնքը։

Գ.

Հայ լեզուի մեծ ույժերու մին է, բառէ մը ուրիշ բառ մը ստեղծել, նորա կերպին մի փոքրիկ փոփոխութիւն տալով, զոր ես «ձև» պիտի անուանեմ, համանման իմաստ տալով իրեն։

Զոր օրինակ, *հոմ*, բառը որու տառական նշանակութիւնն փնտռել անօգուտ է, մի ձև է *խոմ* բառի. և *խոր*, որ մի ձև է *հոր* բառին։

Իւր ոյժերու մին է գործեալ, որ բառեր կարելի է շինել անուանց հոլովներէն և բայից մի քանի լծորդութիւններէն։

Դ.

Բառերու ստուգաբանական խուզարկութեանց մէջ, միշտ պէտք է մտաբերել, որ տառերը՝ ինչպէս արմատները որ նոցանէ կը ծագին. զանազան նշանակութիւններ ունին՝ մինչև անգամ հակառակ նշանակութիւններ։

Զոր օրինակ, արմատական *աբ* բառին մէջ. *ա* տառը կը նշանակէ «մի բան» վասն զի *աբ* տառապէս կը նշանակէ «իր բովանդակելու համար», և հետևաբար «պահարան» նոյնպէս և «մուտք»։ Ագ բառին մէջ *ա* նախադրութիւն մի է. վասն զի այս բառը կը նշանակէ «կապելու համար, ծածկելու համար». և այլն. իսկ *ադ* բառին մէջ, *ա* բացասական մասնիկ մի է, և կը նշանակէ «հակառակ», դէմ առ դէմ։

Մենք ըսինք թէ *ղ* տառը «շատ» և «քիչ» կը նշանակէ. արմատական բառն *աղ* որ անկից կը ծագի չորս նշանակութիւն ունի. 1° կը նշանակէ «շատ». 2° «քիչ». 3° «տեսութիւն, աչք» 4° «հուր, տաքութիւն»։ Եւ սոյն այս արմատական բառը զանազան կերպեր ունի, որ են *էղ*, *էղ*, *իղ*, *օղ*։ Տես այս նիւթի համար Մ. Մաքս Միւլլերի «Նոր դասագիրքը լեզուաց ուսմունքի վրայ», ինչ որ կը գրէ սանսքրիթի *հոր* արմատին համար։

Ե.

Մարդկային գաղափարները օր ըստ օրէ աճելով և ընդլայնելով, զանոնք որոշ սահմանելու համար պէտք եղաւ նոր

բառեր ստեղծելու ջանալ, որոց մէկ մեծ մասը այբուբենի տառերով մեկնել կարելի չէ, այն զանազան պարագաներու՝ որ նոցա ստեղծման պատճառ տուին՝ մենք տեղեակ չ՚լինելով։

Այսպէս են, Բամբլեա, Դագերօթիպ, Մագադամիզէ բառերը, որոց ծագումը մեզնէ ծածկեալ պիտի մնար, եթէ մենք չ՚գիտնայինք թէ դոքա իրենց հնարողին կամ մեզ ծանօթացնողին անունէն առաջ եկած են։

Գ.

Թէպէտ ոչ ոք ճիշդ բան մը ցուցնել չէ կարող մարդկային ծագման վերայ. բայց կրնամք կարծել, որ մեր նախահարց լեզուն նոյնչափ անկատար էր, ինչչափ նորա հեղինակ մարդն, ճիշդ նման այն տղուն, որ խօսել չի սովրած ձայներ կը ձգէ որ իմաստ չ՚ունին իւր զգացմանց մըման հետեւելով։ Եւ իւր այս աղաղակներն հաւանականաբար մէկ կամ երկու տառերէ կազմեալ միավանկներ կամ ձայնարկութիւններ էին որ իմաստ չ՚ունէին։ Դարեր միմեանց յաջորդելով, մարդուս գաղափարներն աճելով, այս ձայնարկութիւնք բառերու փոխուեցան, ինչպէս ա՜հ, ե՜հ, ո՜հ, վա՜հ, վա՜շ, որ կը կազմեն հիմա հայ լեզուին արմատներն որ կը նշանակեն, «աչք, տեսութիւն, հուր» և այլն. և կը կազմեն այսպէս ութերորդ մասն մեր խօսից որ միջարկութիւն կ՚անուանի։

Այս միավանկներու դարերուն, քերականական ժամանակն յաջորդեց, յորում մարդիկ իրենց գիտույքը աւելի լաւ ճանչելով և յառաջադիմութեամբ աւելի խստապահանջ լինելով, ուզեցին կատարելագործել նաև իրենց լեզուն և նոր ձեւեր նոցա վերա աւելցնել, ինչպէս մասնիկներ՝ հոլովմունք՝ լծորդութիւնք, միով բանիւ քերականական ձեւեր և զանազան կանոններ հաստատել որ զանոնք կարգաւորեն։

Եւ իրաւամբ մեր նախահարք մեծ կարեւորութիւն տուին

լեզուի կատարելութեան, Հնդկաց հին բանաստեղծք «սրբազան, աստուածային» զայն անուանեցին, և յիրաւի կ՚արժանանայ որ երբ նորա կազմութիւնը ուշադրութեամբ քննէ։ Այնպէս որ մի արմատական բառի առաջ և ետև մասնիկ մը դրուելով նոր իմաստ մը կամ զանազան այլակերպութիւն կը ստանայ։

Զոր օրինակ. [illegible] արմատը կը ծնանի ամեն բառերն որ երկայնութեան, շարունակութեան իմաստն ունին, թէ շօշափելի եղած լինին և թէ զգալի. ինչպէս [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], որ ամենքն այդ արմատէն կը կազմուին։

Երբեմն բառեր որ ամենէն սուրբ նիւթեր ցոյց կուտան, կը ծագին մի և նոյն արմատէն ինչպէս անոնք որ ամենէն անարգ նիւթեր կը ցցնեն։ Նոքա որ երբէք գաղափար չունին լեզուագիտութեան, կրնան համարիլ իմ մեկնութիւնքս սխալ կամ անպատշաճ, բայց քիչ մը համբերութեամբ այս օրէնքներու կրնան ընտելանալ, և լաւ քննելով խելամուտ կը լինին որ լեզուին կազմութիւնը շատ բնական է։

ՀԱՅ ԼԵԶՈՒԻՆ ԵՐԿՐՈՐԴԱԿԱՆ ԱՐՄԱՏՈՑ ՄԻ ՄԱՍԻՆ ՑՈՒՑԱԿՆ.

ար. կը նշանակէ «ապահարան, մուտք». տառապէս «եղեալ պահելու համար». [illegible]=[illegible]. տառապէս «մուտք իրանին», [illegible] ուղղապէս [illegible] տառապէս «յարմար պահարանի»։

ադ. «ծածկուելու, կապելու» և այլն. ուստից [illegible] «բնակիլ պատսպարիլ» և [illegible] «զգենուլ, ծածկուիլ»։

ալ. «Հակառակ, դէմ առ դէմ», ուստից [illegible] ուղղապէս [illegible] «օրհն».

ալ. 1° «շատ» ուստից [illegible]. 2° «քիչ» ուստից [illegible] ուղղապէս [illegible] տառապէս «ունող քիչ»։ 3° «անսութիւն, աչք» ուստից [illegible], ուղղապէս [illegible], տառապէս «ընել աչք փերա»։ 4° շատ բառերու արմատ է որք «հուր, տաքութիւն կրակի գոյն» իմաստ ունին, ուստից [illegible], ուղղապէս [illegible] հուր», այս բառիս մէջ [illegible] ի տեղ դրուելով. [illegible] է՝ [illegible] ի տեղ

ղրունով. գէրաա՛ ուղղակէս գէօռալ կամ գիօռալ, տառապէս «գոյն հրոյ կապեալ ի մի տառ»:

աԹ. «ի վայր, վար» ուստից ՃաԹ արմատ որ կուտայ իմաստ «բաղխումն, հարուած, գործողութիւն զարնելու» տառապէս, «ի վայր, ՝ի ներքոյ», և որ կը չինէ պաթէրաշ՝ բառը, ուղղակէս ՃաԹէրաշմ, տառապէս «ընդ հարումն երկուց բաղմութեանց». աԹաա տառապէս «ընդ աղգերօք, աղգերաց տակ». աԹուր, «ընդ, ներքև» ապ՝ ուղղակէս աԹաա՝ «տան» տառապէս «ունի ներքև»:

աժ. «Վանել, բաժանել», ուստի բաժանել:

ալ. «Երեսի վրայ. հարթի վրայ». ուստից ալէ «փոշի», տառապէս «երեսի վրայէ», հաչէլ տառապէս «հաւասարել երեսին»:

ախ. արմատ այն ամէն բառերու որք ունին իմաստ «ձև՝ գիրք փոխելու, այլայլելու», ուստից աչ ուղղակէս ախ: Արաբք որ ուղեղ ձևը պահեցին, կը գրուցեն ախէր, խայրա, փոխանակ խայրու։ Ցոյնք ապաւանեալ ձևը կը գործածեն ալըօ, ալըօ՛, ուստից Հայք առած են ալ բառը:

աձ. «վարէն, արմատէն», ուստից բայն աձել:

ակ. «ապրելու, մնալու, վառարան», ուստից ակա, ակ՝ ուղղակէս ակաա (աչք), և այս իմաստէ ըրաէ՝ ուղղակէս ակար. ակաԹ՝ ուղղակէս ակար «վառարան»:

աՀ. 1° «աչք, տեսութիւն» տառապէս «նոյնութիւն»: Այդ արմատ կ՚առնու իր իմաստն ինչպէս թուի նոյնութենէ՝ նմանութենէ իրին կամ պատկերին որ աչքի մէջ կը ցոլանայ, ուստից ահ՝ ուղղակէս ահաա «տեսումն», տառապէս աչք դէպ ՝ի (նպատակն որ կը վախեցնէ)» աՀեհնէլ՝ ուղղակէս ԹեհՆէլ կամ ԹեհաՆէլ (տեսնել) տառապէս «աչք ՝ի վերայ»: 2° «Կրակ, տաքութիւն» ուստից հուր, ուղղակէս ահար, և այս բառէս խաՀրէլ, ուղղակէս խաՀարէլ, «կրակով կարմրցնել». տառապէս «կրակով այլակերպել»:

աղ. ուղղակէս աղէ, է մի ձև ալէ բառին «փոշի»:

աձ. «Վարէն» ուստից բայն ածել։

ամ. 1° Տ ունի «մասնաւորութեան, միութեան» իմաստը. երբ բացասական ան մասնիկը իր առաջ կը դրուի, ամէն, «ամենայն», աման «մշտնջենաւոր ժամանակ», ամառ «կեանք, ծնունդ, իգականն» բառերը կը կազմէ. 2° այդ արմատը ստացական մասնիկ մի է, ինչպէս այս բառերուս մէջ, ձորամ տառապէս «գիտաւոր», փորթամ «պարարտ» (հարուստի իմաստով)։

այ 1° մասնիկ։ (Տես — տառի առաջին նշանակութիւնն.) 2° «աչք. տեսութիւն» ուստից հայել, նայել։ 3° «հուր, տաքութիւն» ուստից այրել։

ան. «Նա որ կընէ». (Տես — տառի առաջին նշանակութիւնն։

աշ. 1° «Աչք, նայուածք»։ Այս արմատ իւր նշանակութիւնն կ՚առնու շ տառէն, որոյ իմաստն է «ուղղութիւն», ուստից աշել։ 2° «հուր, տաքութիւն» ուստից խաշել, ուղղապէս խաշուբել, տառապէս «կրակով այլակերպել»։

Նկատողութեան արժանի է, որ Հայերէնն, հինգ արմատ ունի, ազ, աչ, կամ աջ, ահ, այ, աշ, որ ամենքն ալ կը նշանակեն «աչք, տեսութիւն. լոյս, հուր, տաքութիւն», այս երկու իմաստքն անբաժանելի լինելով։

ապ. տես, ափ.

առ. 1° «դէպ՚ի, յառաջացումն» ուստից առաջ. տառապէս «նա որ կը յառաջանայ»։ 2° մի այլ ձև եր, եր արմատներու.

աս. տես աց.

ավ. տես աբ.

ատ. «արտաքս, դուրս» ուստից ատել. ատել, տառապէս «դուրս ընել» փոյթ կացին։»

ար. 1° Տես առաջին նշանակութիւն — տառին։ 2° «Հող, ամրութիւն» ուստից արտ ուղղապէս արտայ, եբրայերէն էրէց, թուրքերէն երտ, արաբերէն արզ, էրզ, լատիներէն տէրրա, յունարէն էրա.

աւ. ուղղապէս ան փոխանակ ամէ ի «ջուր» տառապէս «պահարանէն,» ուստից օշարան, ուղղապէս անաշատան, տառապէս «ջուր կարմիր»:

ափ. «ափ ձեռաց,» է մի ձև ամ արմատոյ:

աք. «սրունք» տառապէս «հաստատելու, պահելու» ուստից հոյլը, ուղղապէս ախոյլը տառապէս «փոփոխութիւն սրնգի.» հոգել, ուղղապէս հոխել «ընթանալ» տառապէս, «աւելի քայլել:»

եր. «ընելով» ուստից բայն եբեր, տառապէս «պատրաստել»

եգ. «գործողութիւն ընելու, գիրք,» ուստից բայ դնել, ուղղապէս եդանել:

եդ· այլ ձև ալ արմատոյ, կը նշանակէ նաև «աչք, տեսութիւն.» ուստից եղն, ուղղապէս եղէն տառապէս «որ ունի գեղեցիկ աչք.» Արար բառն չոռլը, «վիթ» կը նշանակէ, տառապէս «որ ունի շատ գեղեցիկ աչք» է տառն համապատասխանելով + տառին:

եժ. ըժ. օժ. հակառակ իմաստն ունին աժ արմատոյն և կը նշանակեն, «ձգողութիւն, հաճակրութիւն:» Այս արմատներուն առաջ դրուելով ‑ տառը. իրենց իմաստին ընդդէմ փոփոխութիւն կը բերէ, որով, դեժ, դէժ, դօժ, կը համապատասխանեն յունական [illegible], [illegible], «դժուարին» բառին մէջ, զենդի [illegible], [illegible] «թշնամի.» բառին, և Փռանսացի [illegible], [illegible] «անախորժ» բառին:

ել. «երևս ելնել» ուստից ելանել.

եղ. տես. եղ.

եմ. ստացական կամ որակական մասնիկ. ինչպէս խոհեմ բառին մէջ:

եռ. տես Զ. յօդուածի մէջ, եռ արմատոյն իմաստն:

եվ. եւ. և. շաղկապք են որ իրենց նշանակութիւնը կ'առնուն Է տառէն, որ կը նշանակէ «աւելի, վերա,» ինչպէս Փրանսիական բառերն sur charger=à plus charger, sur passer

=à plus passer. Այսպէս, երբ մեք կըսեմք եօ եօ դօ կը նը-շանակէ «ես՝ աւելի գու։»

եր. 1° «երկու» իւր նշանակութիւնը կ'առնու բ տառէն. որ իւր հետ ունի միշտ կրկնի իմաստը։ Ընդարձակաբար առ-նլով «քովէ քով» կը նշանակէ որ մի ո՛ և իցէ նիւթ և քովի տեղը կը կազմեն երկու զանազան բաներ։ 2° բաղդատական մասնիկ, էրթեքի=էրթըշի, տառապէս «կրկնակի անմեղ.» դըշի, դըշի, տառապէս կը նշանակեն «անմեղ,» շան արմատէն, ուստից շանտը «գիտուն» և դըշանտը «տգէտ»։

էփ. «իր». տառապէս «էութեամբ» ուստից վէրդ, վէրէ տեղ, «դիպուած,» պ նոյնանշանակ լինելով բ. տառին։ Սխալ է որ այս բառը «պատմութեան տեղ կը գործածուի, այս իմաստը տալու համար իրեն պէտք է վիրդու ըսել. որ յունարէն էյօս ի կը պատասխանէ, ուստից վիպասան, տառապէս «պատմող։»

էգ. մի ձև է ադ արմատոյն։ Սխալ է որ այս բառը իբրև «կին» կը գործածուի, բուն իր իմաստն է, «զոյգերէ մին,» ուս-տից Թրքերէն բառն էշ։

էդ. տես ադ.

էժ. օժ. ունին բացասական իմաստ հաւասար վանելոյ. ուստից էժ, ուղղապէս էժի, տառապէս «վանելի,» օծիր ուղղա-պէս օժիւր «զօր կարգն, օրէնքն կը մերժէ, կը վանէ։»

էչ. մի ձև արմատ էփ բառին ուստից Տորքնչէկ, ուղղապէս Տառապանչէկ «պատերազմիլ, զէրար զարնել։»

էջ. ուղղապէս էջ, «մէջ» ուստից իջանել, «երթալ տեղւոյ մը մէջ.»

էտ. արմատ դաշ բային, ուղղապէս էդաշ. տառապէս «դարը ընել,» արաբաց լեզուին մէջ էդդ կը նշանակէ «վճարումն։»

էր. «ընդէր, ինչու» է որ Փրանսիական est ի կը պատաս-խանէ, և տառը բ որ կրկնութեան իմաստն ունի, հետևաբար էբ ունի իմաստ յիշատակելու իր մը որ արդէն ըսուած էր, իբ-

րև թէ հարցնողը կուզէ որ կրկնուի կամ որոշուի այն որ արդէն լսուած էր։ Ուստից բէր, «վասն» տառապէս «ինչու համար,» լատիներէն per. Տես հայկազնեան բառարանի ԲԷ՛ր [illegible] բառն։

իբ. գործիականացուցիչ արմատ մի է. ինչպէս [illegible]՝ որ ուղղապէս պէտք է լինի [illegible] տառապէս «խծկելով։»

իգ. մասնիկ որ բառին երևոյթի իմաստը կուտայ, ինչպէս [illegible], տառապէս «որ ունի երևոյթ կոլութեան։» Իւր երկրորդ նշանակութեան համար, տես Զ. յօդուածի [illegible] արմատը։

իտ. 1° «մէջ։» 2° մասնիկ նոյն նշանակութեամբ [illegible] ի և [illegible] ի հետ։ Տես [illegible] տառի առաջին նշանակութիւնը։

իր. «փր.»

ի. իք. «փր։»

ոգ. մի ձև [illegible] արմատոյն, և ունի իմաստ [illegible], ուստից, [illegible], [illegible], [illegible] ուղղապէս [illegible] «քամի։»

ոտ. «արտաքս.»

որ. յարաբերական դերանուն. իւր տառական նշանակութեան համար, տես էր.

ոտ. մի ձև [illegible] արմատոյն և կը նշանակէ «փոս։»

օր. «Հպումն։» Դրական տառն օ կը հաստատէ [illegible] տառին իմաստը, որ գործիականացուցիչ է, և որ «ընդ, հետ» նախադրութեան իմաստը ունի. ուստից [illegible] բառը, ուղղապէս [illegible], Թրքերէն [illegible] «պագնել» տառապէս կը նշանակէ «հուպ լինել։»

օտ. ուղղապէս [illegible], «օդ,» տառապէս «այն որ բարձրը կը կազմէ.»

օռ. «փոփոխակի, յաջորդութիւն, կարգ» ուստից [illegible], ուղղապէս [illegible], «օրէնք» տառապէս «որ կարգ կ'ընէ.» [illegible] «աղաղակել» տառապէս «ընելով յաջորդել (ձայնի).» [illegible] ուղղապէս [illegible] «որոտալ» և [illegible] ուղղապէս [illegible] տառապէս «յաջորդաբար (ձայն) օդի մէջ.» յունարէն [illegible] «որոտալ»

լատիներեն օրդօ, «կարգ,» Թրքերէն օրտու, օրտուն «կարգ,» օրտունըղ «անկարգ,» օրտու «բանակ» տառապէս «զօրքի կարգ. օյ ուղղապէս օրայ «քանիշօրս ժամի,» տառապէս «որ կը փոփոխի, որ կը յաջորդէ» այսինքն «օր և գիշեր»։ Յոյնն օրա և լատինն օրա «ժամ» տառական մի և նոյն նշանակութիւն ունին աւարօփ ուղղապէս աւարէփ տառապէս «այն որ կ՚սկսի օրը.» լատինն aurora=աւրօրայ, տառապէս կը նշանակէ «որ կընէ սկիզըն աւուր»։ աղօթէմ ուղղապէս օրաթէմ տառապէս «կ՚ընեմ յաջորդաբար,» լատինն oratio «ձառ»=օրաթիօն, օրաթիօն տառապէս «գործողութիւն ընելու յաջորդաբար։» Յունարէն խօրօս «պար,» Փռանսերէն chorré (հիւանդութիւն որոյ բնութիւնն է պատճառել ջղային շարժմունքներ որ իրարու կը յաջորդեն և որ կ՚անուանի Սուրբ Վիթի կաքաւ) կը նշանակէ տառապէս «որ զանազանութեամբ կը փոփոխի.» հօր կը նշանակէ «հօսումն ուռոյ» տառապէս «նոյն որ յաջորդաբար,» անոնց խօրխօր ուղղապէս հօրհօր, անուն տեղւոյ Վանայ բերդին զառ՚ի վայրին վրայ, ուր ըստ հնախօսաց, ջոհեր կը մորթէին, ուստից արիւնը հեղհեղի պէս կը վազէր ՚ի վայր. հէրօրօս ուղղապէս հօրօս «կին որ կը մնայ ծերանց տարիքի» տառապէս «որու հասմունքը կտրուած է» ծող ուղղապէս ծօրայ տառապէս «աղաղակող.» Թրքերէն պօռու. շէֆօրայ ուղղապէս շէճօրայ, որ տեսակ մը փողի անուն է։

օս. կ՚առնու - տառէն միութեան իմաստ, որ մասնաւորութեան իմաստ կուտայ, ուստի օչ ուղղապէս օսի, տառապէս «նա որ կը միանայ, որ կը փաթոթի.» յօսօղ «զուգաւորել» օչթէլ ուղղապէս օսթէլ «քակել զ միութիւն, քանդել։»

օտ. «մէջ» ուստից Թուրքն օտա, սենեակ, տառապէս «որ կը շինէ մի ներքին։»

Է.

Անգլիացւոց Հնդկաստանի տիրելէն վերջը եւրոպական գրագէտք և գիտունք, սկսան ուսնիլ Հնդկաց սրբազան լեզուն, սանսքրիթը։ Քննելով նորա կազմութիւնը, տեսին որ այդ լեզուն մեծ նմանութիւն ունէր յոյն և լատին լեզուաց հետ. և մինչև իւր ձայնական և քերականական ձևը աւելի կատարեալ գտան։

Այս խուզարկութիւններէ նոր ուսմունք մը ծնաւ, լեզուագիտութիւն, որու նպատակն եղաւ բաղդատելով դասաւորել լեզուները. Ուստի երեք գլխաւոր ճիւղերու զանոնք բաժնեցին, Սեմական, Թուրանական և Հնդկա-Եւրոպական, և Սանսքրիթն համարեցին իբրև անդրանիկ այս վերջին ճիւղին, և Հայերէնն իբրև նորա մի մասն, կամ իբրև մի աղաւաղեալ գաւառական լեզու սանսքրիթի (*)։

Այդ կարծիքը յայտնապէս տարակուսական է։ Որովհետև Հնդկա-Եւրոպական ճիւղի լեզուաց բառերու մեկնութիւնը Սանսքրիթի արմատներու մէջ միայն գտնելով—որոց իմաստին թափանցել ջանք չ՚ըրին—բաւական համարեցին ըսել թէ այդ բառերը անտից կը ծագին։ Մինչդեռ եթէ հետամտաբար ջանային խուզարկել յոյն և լատին մի քանի արմատներու տառա-

(*) Լեզուի գիտութիւնը որ դեռ նոր է և երեկուան ուսմունք, ժամանակի կարօտ է կատարեալ լինելու համար։ Դեռ պէտք է որ նա մեծ քայլեր ընէ և անցնի այն ամեն շրջաններէն, ուստից անցեր են միւս գիտութիւնք, որ իւր վերջին բարձրութեան հասնի։ Թերևս կուգայ օրը ուր այս երեք գլխաւոր ճիւղերը միանան և մի ճիւղ միայն կազմեն։

Ես նախազգացութիւն մը ունիմ, որ ալբանը, զոր մենք չ՚գիտեմք, և Հայերէնն մի և նոյն լեզուն են, և վրացերէնն, և Օսերէնն և ուրիշ շատ տոհմային բարբառք զորս մեր հեղինակք կը յիշեն, թերևս պիտի լինեն համազգէք ալբանին։

կան նշանակութիւնքը, թերեւս պիտի կարենային մեկնել նոյն լեզուին բառերու առուգաբանութիւնը զոր անդրանիկ համարեցին։

Ահա այս նիւթիս վրայ տեսէք թէ ինչ կ՚ըսէ գերագոյն լեզուագէտն Մ. Ֆ. Բօպ. իւր Հնդկա-Եւրոպական լեզուաց բաղդատական քերականութեան յառաջաբանին մէջ։ «Արմատներու գաղտնիքը միայն կամ, այլապէս բացատրելով. ի՞նչ պատճառաւ է որ այս ինչ նախնական խորհուրդ այս ձայնով է նշանագրեալ և ոչ այն ձայնով, մեզ կը կասեցնէ և չենք կրնար թափանցել. մենք չպիտի քննենք, զոր օրինակ, ի՞նչու I արմատը «երթալ» կը նշանակէ և ոչ «կանգնիլ» և ինչու ձայնական խումբը STHA կամ STA կը նշանակէ «կագնիլ» և ոչ երթալ։»

Յիրաւի հայերէնն շատ աղաւաղեալ լեզու է, վասն զի հայ ազգը՝ երկայն դարերու միջոց գերութեան լուծը տանելով, կորուսած է մի և նոյն ժամանակին իւր ազատութեան հետ՝ իւր գրականութիւնն. և լեզուն ժողովրդեան բերնին մէջ մնալով, կարելի է զըռուցել, ամեն պարտեալ ժողովրդոց լեզուի բաղդին հանդիպեցաւ։ Եւ այս վիճակը մինչև մեր Թուականին Դ. դարն տևեց, զոր Թարգմանչաց դար կ՚անուանեմք։ Թարգմանիչք ասորերէնն ու պարսկերէն և յունարէնն մասնաւորապէս իբրև դասական լեզու համարելով, ընդունեցան նոցա ձևերն և հայերէնին յարմարցուցին, որ արդէն բաւականապէս աղաւաղեալ էր, և մեզ զայն թողին։ Եւ այս ամենուն վրայ պէտք է աւելցնել նաև օրինակողաց սխալներն։

Բայց կարելի՞ է հետևցնել՝ թէ որովհետև հայերէնն շատ աղաւաղեալ լեզու մի է՝ նա սանսքրիթի մի գաւհիկն է։ Ես կարծեմ թէ կրնամ ապացուցանել հակառակն հաստատելով, և հայերէնի արմատներու տառական իմաստը յայտնելով, ոչ միայն սանսքրիթի, այլ նաև սեմական և Թուրենական լեզուաց բառերու մի մասը բացատրել։

Ահա փորձ մի այս զանազան ճիւղերու մի քանի բառից վերայ.

Սանսք. բիթար կամ բաթար. հայ. հայր. ուղղ. հավար.
» մաթար՝, » մայր. » մավար.
» բրաթար. » եղբայր » օւրհավար.
» տուհիթար. » դուստր » դօստթար.

Հայր, Մայր, Եղբայր, Դուստր, աւաւադեալ բառեր են, նոցա նախնական ձը է հավար, և այլն. ինչպէս աս ցուցակին մէջ ցոյց տուինք (*)։

Այս բառերը կազմող արմատներն են, ավ, ար, որ հայերէնի մէջ կը նշանակեն «սկիզբն, արմատ, ծագումն։» իրենց նշանակութիւնն կ'առնուն ՚ի և ր տառերէ, որ «բարձր, բարձրութիւն» իմաստ ունին. բայց որք առաջն ունելով ա բացասական մասնիկն կ'առնուն հակառակ իմաստ=ավար, արմատ» և հետևապէս «ծագումն» հ տառը, որ նախադրեալ է անոյն որ կը նշանակէ։» Այսպէս հավ տառապէս կը նշանակէ «նոյն որ սկիզբն» և 'ի նա կցուելով ար մասնիկը (տես առաջին նշանա-

(*) Կրնայ որ դիտողութիւն ընել, թէ Հայր, Մայր է կ'ըսեն. բայց այս բառը չունի տառապէս այդ նշանակութիւնը, Հայր տառապէս կը նշանակէ «ընելու համար» և կը պատասխանէ Թըրքերէն էր, էրդող, տառապէս «(յառուկ) ընելու համար.» Հայր բառին սկզբնականն է Հօր, որու հին ձևը Հաւր է, կըճառանալն Հավարի, նոյնպէս Մայր և այլն։ Ապացոյց այս մեր բառերն ունինք Դուխտեր բառը, ուղղապէս Դուհիտար որ կը նշանակէ «Հօր յաջորդին» Անտարակոյս առաջ կըսէին Դուհիտար Հավար. տառապէս «Հօր յաջորդի մայր» զոր ռամիկը կըճառանելով մի Դուհիտար համառօտ բառի վերածեց։ Ունինք այդ համառօտութեան օրինակը գրաբար լեզուի մէջ սխալ իմաստով, Դուստր բառին վրայ, տառապէս «'ի նմանէ որ յառուկ է ընելու» որ եթէ ընդունելի կարենար լինել այրի կնոջ համար, պէտք էր լինել «այրի մայր»

Ուխտեր բառին համար շնորհակալ լինելու է որ մեզ պահուած է։ Եթէ այդ բառը պակսէր եւ կարող չ'պիտի լինէր ապացուցանել թէ Հայր Մայր բառերու ճշմարիտ ձևը Հաւր Մաւր պէտք է լինէին։

կութիւն = տառին) կը չինէ համէր բառը, տառապէս «նոյն որ կ՚ընէ սկիզբն, ծագումն, արմատն։»

Մամէր նոյն տառական նշանակութիւնն ունի, ∫ տառը որ հ տառի տեղ դրուած է, ունի որոշող մասնիկի իմաստը։

Օրհնավոր օ— արմատէն կը ծագի, (տես արմատներու ցուցակը) օ—բ տառապէս կը նշանակէ «յաջորդելով,» ուստի որբ ուղղապէս օ—բոյ, յունարէն օ—փանօ, լատիներէն orbus, և օրհնավոր «եղբայր» տառապէս կը նշանակէ «նա որ կը յաջորդէ հօր։»

Պէտք է ուշադրել, որ հայերէն ——— բառը, ուղղապէս օ—մ—ար «որդի» չ՚կայ սանսքրիթի մէջ։ Այս բառին առաջին վանկը օ— կը նշանակէ միութիւն, — տառը միութեան, մանաւորութեան իմաստն ունելով, ուստի բայն յ—ն—ղ «զուգաւորիլ» Օյ—ել բառը, ուղղապէս օ——ել կընշանակէ «բաժանել, զատել» անելնալով — տառին, որ բացասական յատկութիւն ունի, ինչպէս —փ—, —փ—ղ բառերէ յայտնի է։ Ուրեմն օ— նշանակելով «միութիւն» և —ն—ր «ծնողք» սանթար կը թարգմանի «ծնողաց միութենէն» Ուստի, —օ—ն—ր որ կը պատասխանէ սանսքրիթի —ո—հ—բ—ի և որոյ տառական նշանակութիւնն է «հակառակ, կամ դէմ առ դէմ սանթարի» նման ֆրանսերէն visite contre visite ձևին։

Սանսքրիթի —ն—ի «՚ի վեր,» ——— «՚ի վայր» բառերը իրենց նշանակութիւնը — տառէն կ՚առնուն, որոց մեք իմաստը յայտնեցինք, և յորմէ կը ծագին բառերս —ո—փ որ տառապէս «վերի զգեստ» և ——— որ պէտք է լինի —ն—ղ «՚ի գետին» Բայց սանսքրիթի այս ձևերը ինձ պակասաւոր կ՚երևին որովհետև երկու տարբեր արմատներ կը յայտնեն —. և —։

Սանսքրիթի —— և —հ— արմատք «տալ և գնել» բայերուն կը համապատասխանեն արմատոց —, տառապէս «արտաքս» ուստի —— ուղղապէս —, և — տառապէս «ղիրք» ուստի բայն —— ուղղապէս —։ Սանսքրիթի —— կամ —— արմատ է ——

«օր, Աստուած» և ադէվ– «խաւարք, սատանայ» բառերու։ Հայերէն լեզուին մէջ, այս երկու բառերն երկու տարբեր իմաստներէ կը բղխին. դէ «սատանայ» իրեն արմատ ունի էվ տառապէս «յառաջ, բարի.»—որ կը տեսնուի շա=չէվ բառին մէջ բէվ ի «շատ բարի.» տեղ գրուած.—ուստի դէ– ուղղապէս դէվ– կը նշանակէ տառապէս «նա որ կընէ ընդէմ բարւոյ» այսինքն «Թշնամի բարւոյ.» զէնտի մէջ դէվ։ Տէ– «օր» որու սկզբնականն է դա–ռանջէ– ուղղապէս դէ–այչ– որ տառապէս կը նշանակէ «լինելով ընդդէմ նորա որ կ՚արգիլէ տեսութիւն» այսինքն «Հակառակ գիշերի» է– կազմելով այս բառիս մէջ զգործիականն դ արմատոյն։

Սանսքրիթի ժ–բի բառը՝ Հայերէն ճ–ղի ուղղապէս ժ–բի տառապէս «որ ունի մեծ բերան,» նոյնպէս տղ–չնէ=ա–բ–չնէ «տեսակ մը կապկի» տառապէս «երկայն բերան։»

Սանսքրիթի նէ–չա–դ «ես կը նստիմ,» Հայերէն նստիմ, ուղղապէս նէ–էդէմ տառապէս նէ, –, էդ, էմ=–նդ, էն–, դնէլ և բայական վերջաւորութեամբն էմ, այսինքն «ես գլխ անդ դնեմ։»

Սանսքրիթի ո–նո «պակաս» Հայերէնի մէջ նո–ղ, ուղղապէս ո–նո–ղ, տառապէս «որ ունի քիչ» և կը ծագի ո–նէ բայէն և –ղ արմատէն «քիչ» և «շատ։» Տես այբուբենական ցուցակի ղ գիրը։

Սանսքրիթի դ–րա–մ Հայերէնի բէրէմ է, տառապէս «ընելով ՚ի կողմն։» Տես էր արմատը՝ արմատոց ցուցակին մէջ։

Ըստ Մ. Մաքս Միւլլերի. Մ–ռ–ւթ Հնդկական աստուածութիւն մի է որ «մրրիկ» կը ներկայացնէ և նոյն հումմայեցւոց Մարսի յատկութիւններն ունի, և Յունաց Արէսի։ Հայկական Մարթ ուղղապէս Մ–ռ–ւդ «կռիւ» կը ծագի Մաւ արմատէն, որ ունի իմաստ «ներկայիլ» և ո– մասնիկէն որ բառերու մէջ խառնուելով նոցա իմաստը կը սաստկացնէ, և կը նշանակէ տառապէս «գործողութիւն շատ ներկայանալու, դեմ դնելու.» այսինքն

«կռիւ, պատերազմ.» ուստից բայն մարտնչիլ, ուղղապէս հառա-տանջէլը, «ընդհարկանիլ, պատերազմիլ։»

Ըստ Մ. Մաքս Միւլլէրի վերտական բանաստեղծներու հարէ կամ Հարիթ կ'նշանակէ «արեւու ձիանքը։» Հայերէնի մէջ օր, ուղղապէս օտայ կը նշանակ է «քսան և չորս ժամ» որ օր մը և գիշեր մը կը կազմեն, որ բանաստեղծան լեզուաւ, արևու ձիանքն են։

Թուրքերէնի տէնկ «հակակշիռ» հաւասար է դէնկ հայերէն բառին՝ տառապէս «հակառակ անկման։»

Արաբերէն աճայէբ «օտար, անսովոր» տառապէս «յառա-ջագիմական նայուացքով։»

Թուրքերէն գաթ «յարկ» տառապէս «վարի ծածկոց.» Հայե-րէն խաւ ուղղապէս գաւ նոյն տառական իմաստը ունի։

Թուրքերէն գիրէճ=գորաճ «կիր» տառապէս «քար որ աճի.»

Պարսկերէն պիզիշք հայերէն բժիշկ=բուժիչ, սանսքրիթ պիշայճ, կը ծագի ոյժ բառէն և բուժիչ կը նշանակէ տառա-պէս «որ կուտայ ոյժ, զօրութիւն։»

Թուրքերէն դարտմագ, «կշռել» դարդ արմատէն կը ծագի. տառապէս «գործողութիւն դէմ առ դէմ ընելոյ»

Թուրքերէն գաբու «Դուռն» և գաբագ «խուփ» ունին նոյն նշանակութիւն տառապէս «այն որ կը փակէ պահարանն կամ մուտքը։» Իմաստն 'ու վերջաւորութիւնը այս բառերուս կատա-րելապէս հայերէն են, թէպէտ այս լեզուին մէջ չեն գոր-ծածուիր։

Արաբերէն մէյտան=հայտան, «ընդարձակ դաշտ, հրա-պարակ» տառապէս, «որ կ'ընէ դէմ տեսութեան» այսինքն «տարածեալ տեսութեան առաջ։»

Արաբերէն սէպէպ կամ սիպէպ «պատճառ,» տառապէս «գործն ընելով։»

Պարսկերէն սիահ «սև,» տառապէս «յառուկ աչքի,» հայե-րէն սեաւ, ուղղապէս սայաւ, տառապէս «յատկութեամբ աչքի»

Թրքերէն պէյազ=բէյազ, «սպիտակ» տառապէս «մեծ (մասամբ) աչքի»

Թրքերէն սօֆթայ=սոֆթայ «դաւաղան» տառապէս «յատուկ ափի»

Արաբերէն շահէ «ճառագայթ» տառապէս «ուղղութեամբ,» այս բառ իր արմատն կ՚առնու չ տառէն (տես այբուբենն) ուստից կը ծագին բառք շուայլ «ճառագայթ,» տըշուել «վազել,» շաւղէ «ուղղապէս։»

Արաբացին հաքր=հաքար «փախաթ» տառապէս «որ գետին կը չինէ.» Հայերէն նաճա, նաթայ ի տեղ։

Թրքերէն բարէշէմէ «պատառել, կոր կոր ընել» կը ծագի հայ արմատէն բառ «բաժնելով» բառառ «շատ բաժնուած» ուստից բառառէլ «պատառել, կոր կոր ընել։»

Թրքերէն օռան «փայտ» Հայերէն յաղան կը նշանակէ «յառաջեալն կարածոյ ծառի»

Արաբերէն խաքիմ=խաքիմ «Հակառակորդ,» և=ադիմ «Հակառակ»

Արաբերէն խաքիմ=ադիմ «առուգա» տառապէս «Հակառակորդ,» Թրքերէն ձիւշմէն տառապէս «Հակակորդ մարդի»

Արաբերէն աաաճիֆ=աաաճիֆ «սուտ լուր, (չափազանց) խօսք» կը ծագի աճիֆ է «աճելով» և բաղդադական աա մասնիկէ և կը նշանակէ տառապէս «ընելով աւելի աճեալ, չափազանցելով։»

Արաբերէն ֆուշա կամ ֆաշայ «պատառհար» տառապէս «որու ներքեւը ծածկեալ է» այսինքն «որ է ծածկեալ, անտեսանելի։»

Արաբերէն հէմար=հէմար «որմն որ մի տեղ կը շրջապատէ» տառապէս «որ մի ներքին կը չինէ» տես առաջին յօդուածոյ համանէլ բառը։

Արաբերէն աշէմ «մեծ» տառապէս, «որ ունի շատ» Տես աղ և էմ արմատները։

Արաբերէն նիշան «կանոն» տառապէս ն, խէ. մը=մատ, գէծ, ծոյ. այսինքն «նա որ գիծ մը ունի»

Արաբերէն թէքրար «կրկնութիւն» կը ծագի արմատներէն Ք- այսինքն Ք—որ պարսկերէնի, արաբերէնի մէջ ԿԷՖ կը փոխուի— և ԿԱՐԱՐ, կամ, ՄԱ «գործողութիւն անելոյ։» Այսպէս թէք-րար=թէքրար, կը նշանակէ տառապէս «այլեւս անգամ ըսուած։»

Արաբերէն ճէշմէ=չէշմէ «կզըլ,» հայերէնի ԽՇՆԷ բառը աղաւաղեալն է ԳԷՇՄԷ բառին. որ կը նշանակէ տառապէս «որոյ եզերքը են բանուած, արգելուած, սահմանած, (յայտնի թէ ծովուն ջրերէն)։»

Արաբերէն ՔԻԹԱՊ=գիտաբ. «գիրք» տառապէս «պահարան գիտութեանն»

Թրքերէն ՏԸՇԱՆ «կանգուն,» տառապէս «կանգնեալ։»

Արաբերէն ԽԱՍ «մասնաւոր, յատուկ» հայերէն ՅԱՍ արմատէն որ կը նշանակէ «մասնաւորութիւն» ուստից ՅԱՏՈՒԿ «մասնաւոր։»

Արաբերէն ՊԱՀՐ «ծով» տառապէս «որ կ՚ընէ մեծ տեսութիւն» այսինքն «տարածեալ տեսութիւն։»

Եբրայերէն ՕՐԱՀ բառը կը համապատասխանէ հայերէն ԱՐԱՀ բառին, ուղղապէս, ԱՐԱՀ «ճանապարհ» տառապէս «որ եղեալ է տեսնելու համար։»

Եբրայերէն ԱՏԱՄ, հայերէն ԱՏԱՄ, ուղղապէս ՂԱՏԱՄ, տառապէս «նա որ յոյժ հակառակ է։» Ազմօտէ=ազմազի ունի նոյն նշանակութիւն։ Արաբերէն ՉԷԹ կը նշանակէ «հակառակ։»

Արփաբ եբրայերէն բառ համարեալ, և որու նշանակութիւնը չէ գտուած, և անփոփոխ գործածուած նոյնպէս ամեն Աստուածաշունչի թարգմանութեանց մէջ։ Սուրբ Կիւրեղ կարծէ թէ պէտք է նշանակէ «տեղի, թուփ, միայնանոց,» ԱՐՓԱՓ ուղղապէս ԱՄԱՓԱՅ, տառապէս կը նշանակէ «միայնանոց չինեալ ծառի ճիւղերով, փայլենի խրճիթ, մի հիւղ։» Արփաբ ուղղապէս ԱՄԱՓԷՅ, իբրև եբրայերէն բառ համարելով, տառապէս կը նը-

շանակէ «գուբ շինեալ ծիւղիւք.» այսինքն «կողովի» ցոյնք՝ յո֊րոց հայք Աստուածաշունչի Թարգմանութեան մէջ այս բա֊ռերը առին պահեցին, որ ԱՆԳ արմատէն կը բղխին ուղղապէս ԱԱՓ «ծիւղ», ուստի որ կը գտուի ԱՆԳԱՓ բառին մէջ, ուղղապէս ԱԱԳԱՓ «ծիւղք հատեալք» որու առաջին իմաստն է «բարձ֊րութիւն, դէպի» ինչպէս ՅԱՆԳ ուղղապէս ՅԱԱՓ «յարգութիւն. ակնածութիւն:»

Եբրայերէն ԱՌԷԲ, ԷՌԷԲ կը նշանակէ «պահել, պահպա֊նել» (վերաբերմամբ օրինաց, սովորութեանց և այլն.) հայերէն բառն ԱՌԷԲ ուղղապէս ԱՌԷԹ, ունի նոյն միտք բանին և իւր առաւական իմաստն է «իւր գիրքին մէջ:»

Եբրայերէն ԹՈՀԷՆ կը ծագի հայերէն ԹՈՀԱՆԱՅ բառէն, առ֊ուապէս «որ կ՚ընէ աչք վերայ» այսինքն «վերակացու:» ԹՈՀԱՆԱՅ բառը կրնայ զանազան նշանակութիւն ունենալ, վասն զի ԱՀ արմատը երկու իմաստ ունի «աչք և հուր.» հետևաբար ԹՈՀԱՆ կամ ԹՈՀԵԱՆ կրնայ նշանակել «հնոց,» ինչպէս ՓԵՀԵԱՆ, ուղղապէս ԹԷՀԵԱՆ կամ ԹՈՀԵԱՆ բառ ընդունել և գործածել այս մտքով. բայց որ Գ առաջին իմաստով կը նշանակէ առաւ֊պէս «սեաւ բանդ, բանդ որ լոյս չի տեսներ:» Այսպէս ահա ԹՈՀԱՆԱՅ կրնայ նշանակել «վերակացու, փակապան, բանդապան:» ԹՕՀԷՆ կարելի է որ քուրմի իմաստով գործածուած լինի, կամ իբրև Մոլոքի քահանայ, որու Իսրայելացիք կը զոհէին Հիննոմի ձորին մէջ իրենց զաւկները հրով:

Հայերէն ԳԷՀ, առաւապէս «որ կ՚արգիլէ տեսութիւնն» կը նշանակէ «վիհ, հեղհեղատ, գերեզման» ուստից եբրայականն ԳԷՀԷ կամ ԳԷԷ, որ Հիննոմ յատուկ անուան կցուելով, կը շինէ ԳԷՀԷՆՆՕՄ «դժոխք» առաւապէս Հիննոմի հեղհեղատը, ուստից Թըր֊քերէն ՃԷՀԷՆՆԷՄ: Հայերէն գեհեան, «բանտ» նոյնպէս նոյն ար֊մատէն կը ծագի: Ֆրանսիական cachot=ԳԱՇՕ առաւապէս կը նշանակէ «նա որ կը ծածկէ ՚ի տեսութենէ. ԱՇ և ԱՀ համա֊նշանակ լինելով:

Ը.

Հայերէն լեզուն այնպիսի դիւզնագիւտ և յաջող կազմութիւն մի ունի, որ առանց օտար տարերց դիմելու, կըցեր է և կրնայ հետևիլ մարդկային գաղափարաց յառաջադէմ զարգացման ընթացքին։

Խիստ շատ բառեր որ մեր ԺԾ և ԺԶ դարերու հեղինակները մեզ տուին, յայտնի նորաշէն են, և նոյնպէս յայտնի է թէ քանի մը ոգխոաց արարուածք, վասն զի թէպէտ մեծ մասամբ հայերէնի արմատներէ կը բղխին, լեզուին ոգւոյն համաձայն չեն, և հնացորդը օտար և հայերէն բառերու խառնուրդ մի է։

Ես շատ կը վշտանամ որ իմ Ռուսիոյ հայրենակիցներէս ոմանք, այս չար օրինակին կը հետևին դեռ այսօր, և իրենց հրատարակութեանց մէջ ռուսերէն, ֆռանսերէն և այլ ուրիշ օտար ազգաց բառեր կը գործածեն հայկական դարձուածք տալով նոցա և այնպէս կերպարանափոխ կ'ընեն որ մինչև անիմանալի կը լինին։ Բայց սակայն, հայ լեզուին ոգին շատ դիւրութիւն կուտայ նոր բառեր կազմելու նոյն իսկ լեզուին յատուկ արմատներէն։ Այս նիւթիս համար ժողովածոյ մի կընեմ ես արդէն որ պիտի հրատարակեմ։ Բայց հիմկուհիմա, համառօտ գաղափար մը կուտամ ահա։

Տառերը՝ անուններու պէս հոլովման, և բայերու պէս լծորդութեան ձև կառնուն, և այլևայլ արմատոց զանազան ձեւեր տալու յատկութիւնն ունին։ Այսպէս [illegible] տառը, [illegible] արմատ կը շինէ՝ գործիական նոյն տառին. որ կը կազմէ [illegible], և ուստից [illegible] եր «քով» նշանակելով և [illegible] «բռնած։» [illegible] ուրիշ ձև մի է գործիականի նոյն տառին, որ կը կազմէ [illegible] բառը «նեղ, սեղմեալ» կը նշանակէ (զգեստներու վերաբերմանք)։ [illegible] ուրիշ մի ձև է գործիականի նոյն տառին, կը շինէ [illegible]

բառը որ կը նշանակէ «երգիչի դուրս եղած մասը»: Տես Գ. տառի դանազան նշանակութիւնքը այբուբենական ցուցակին մէջ:

Կամ, Խաւ, Խայ ձորդութիւնքը, որ իբրև եզակի սահմանական ներկայ կը ծանուցուի Խաղ բային չեն ա. բ. գ. դէմք բայի մը որ ըստ իս չկայ. այլ պարզապէս ձևեր են է արմատոյն. Խամ՝ Խամենալ բային արմատն է, և Խաւխամ «բու» բառին, որ է ուղղապէս Փաշխամ, տառապէս «կացեալ տեսութիւնն, բըռնուած:» Խաւ արմատ Խաւել Խամոսալ և Խաւթաւրել տառապէս «իւր գիրքին մէջ կանգնիլ:»

Բայց նոր բառ մը ստեղծելու համար, պէտք է լաւ ծանօթ լինել նիւթին յատկութեանց և սովորութեանց՝ որուն անուն կուզէ որ տալ, պէտք է նաև բնական նրբամտութիւն ունենալ ճիշդ բացայայտութեամբ ներկայելու այն յատկութեանց երևելիներէն այն որ նշմարելի է: Զոր օրինակ, եթէ մրջիւնը նիւթ ընելով, կարելի էր անուանել «որ կը բնակի բազմութեամբ.» ճիշտ անուանողութիւն չէր լինէր, վասն զի ուրիշ միջատք նաև ունին կամ կրնային ունենալ այդ—բնութիւնը: Ուստի կոչեցին զայն մրջիւն=միւխջուն տառապէս «նոքա որ ընելով ճանապարհ կը շինեն գիծեր.» յունարէն Ֆըրֆըս, նոր պասկերէն Ծոռըչէ, լատիններէն Ֆօռմիկա: Դարձեալ բաց 'ի զազկամ անուանէն հայերէն լեզուն այդ գիշերային թռչունին Բու անուն կուտայ ուղղապէս Պոհու որ տառապէս «մեծ աչք ունող» կը նշանակէ, հետևանք գիշերը աչքերը մեծ մեծ բանալուն:

Թ.

ՏԱՌԱԿԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆ ՄԻ ՔԱՆԻ ԹՈՒԱԿԱՆ ԱՆՈՒԱՆՑ ՀԱՅԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒԻ.

«Մի» իւր ծագումն կ՚առնու էական դերանուան առաջին և երկրորդ անձերէն, Ֆ=Էֆ և իբրև երկրորդ ձև Էղ ուղղապէս Էա, ուստից Էղաէան ուղղապէս Էատէան:

Եշխու, կը լինի եշ արմատէն (տես իր նշանակութիւնն արմատոց ցուցակին մէջ) և խու մասնիկէն որ կը նշանակէ «կազմող։» Ուրեմն եշխու կը նշանակէ տառապէս «որ կը կազմէ երկու։»

Աշեա, եշեա, եշեա առաջին ձևը այս բառին կը թուի շինել եշխեա, տառապէս «երկու մի աւելի։» Ու

Զորա, ուղղապէս զերա, և ջորա ուղղապէս ջեր, ունին նոյն նշանակութիւն. տառապէս «կրկին երկու»։ Զորա ձևը յոգնակին է զեր բառին։ Տառն զ առաջին ձևին՝ նոյնազօր է ջ տառին որ երկրորդ ձևին մէջ կայ։ Թուրքերէն ջերջիւոյ, ջերթիւոյ կամ ջերթիւոյ բառերը «չորջանակ» (ջ և գ տառերը նոյնանշանակ լինելով.) տառապէս կը նշանակէ «չորս կողմէ բանուած.» ջերթե «քառակուսի գործիք ատաղձագործի» նոյն նշանակութիւն տառական. ջերթի «ձգուած» տառապէս «քաշուած չորս կողմէ.» ջերջի= ջերթի «տախտակ չորս ձողերու վրայ հաստատուած» տառապէս «չորսէ բանուած.» այս օրինակներն յայտնի ցոյց կուտան որ չորս անուան ճշգրիտ ձևերն են ջեր, զեր և ոչ չորս, ջորա։

Հինգ, թուի աղաւաղութիւն նախնական բառին հանճանջ, տառապէս «նման ճիրանի,» պարսկերէն, փենճէ, նոր պարսկերէն փենջ.

Վեց. թուի նոյնպէս աղաւաղութիւն վեշեա, տառապէս «կրկին երեք։» Այդ ձևին փշրանքը վեշեաո անուան վրայ կերևան։

Տասն, ուղղապէս տասան, տառապէս «ունենալով իր մէջ» այսինքն «ունենալով նախանցեալ թիւերը.»

Հարիւր ուղղապէս շեշեւր, տառապէս «կապեալ խրայնոցն (տամնեակներուն որ նախ յիշուեցան).» Տես Հայկազեան բառարանի եշխեշեւր բառը։

Հազար, արմատն է հազարայ տառապէս «որ բազմաթիւ կ՚ընէ.» Սանսքրիթն սահասրա, զէնտն հազանկրա։

Բիւր, արմատն է բիւրայ, տառապէս «խումբոյնոց հետ» (նախանցեալ հազարներ)։»

Ժ.

Այս համառօտ տեսութիւնս կը վերջացնեմ յայտնելով, որ շատ անգամ ինծի պատահած է որ օտար և ինծի անծանօթ բառի մը նշանակութիւնն իմացեր եմ, այբուբենի զօրութեան օգնութեամբ:

Զոր օրինակ, ես ամենևին չգիտէի دهليز արաբերէն բառին նշանակութիւնը, միայն լսեր էի دهليز օտասը տէհլիզի սենեակ» բառերը. որ ի հարկէ սենեակ մի էր մասնաւոր յատկութեան մը սահմանեալ: Այս բառին ձևը ուշադրութեամբ քննելով հասկցայ որ պէտք էր ըսել دهليز, որ տառապէս կը նշանակէ «տեսնելու համար» և անկից նշմարեցի որ այդ սենեակը պէտք էր մասնաւորապէս յատկացեալ լինէր տեսնուելու կամ ընդունելու համար նորեկ հիւրը. և վերջը տեղեկութիւն առի թէ دهليز օտասին գաւթի մուտքին քով սենեակ մի էր հիւր ընդունելու՝ իմանալու համար իր այցելութեան նպատակը յառաջ քան իւր ընդունելութիւնը բուն տան մէջ, տեսակ մը նախասենեակ և առաւել ընդարձակ նշանակութեամբ salon հայերէն «դահլիճ» աղաւաղեալ ձև دهليز բառին:

Ես կարծեմ որ այդ յատկութիւնը որ ունի հայերէնը բառերուն նշանակութիւն գտնելու իւր այբուբենական տառերու նշանակութենէն, իրեն միայն յատուկ չէ, ամեն մայր համարեալ լեզուներ նոյն օրէնքին ենթակայ պէտք է լինին. այն տարբերութեամբ միայն, որ տառերէ ոմանք այս ինչ լեզուին մէջ պէտք է փոխարերուին ուրիշ տառերու այն ինչ լեզուին մէջ. (Տես այս նիւթին համար Գրիմի օրէնքը:) Եթէ ուրիշ կերպ լինէր, մենք բնականաբար պիտի ըսէինք թէ հայերէնն է մայր ամեն լեզուաց. կամ գոնէ աղբիւր եւրոպական և ասիական լեզուաց:

Ահաւասիկ ապացոյց մը, այդ գաղափարին ճշմարտանմանութեան, որ ես յառաջ կը բերեմ:

ը. տառը «երես, մակերևոյթ, տարածութիւն, հաւասա-րութիւն» կը նշանակէ. և այս նշանակութիւն յայտնելու ձևերն են տըւ, լա, այսպէս տըշ=տըշ «փոշի», տըշ=տըշ, ուստից տոտըշ, տառապէս «ոչ լաւ ազնուլ» յունարէն տըս, լատիներէն տըս։ Հայերէն ձևն տը պակասաւոր է. լատիներէնն և յունարէնն կատարեալ են, վասն զի տըս և տըս, և տառն ունի, որ որոշ մասնիկի մը տեղ գրուելով կը յայտնէ մի փոշի տարրեր այն փոշեէին որ սովորաբար կը ծածկէ կարասեաց և ո՛ր լցէ նիւ-թոյ երեսը։

Այէդ ուղղապէս Եյէդ «ապխտակ մազ» և կոշակ» իբրև թէ «ծածու մազ.» տառապէս «նոքա որ են երեսին վրայ։»—Թուրքերէն Էէշէ կը նշանակէ «մազ» ուստից ածէլէ, ուղղապէս «ածելիոյ», տառապէս «(գործիք) փըքրկացնող մազերու։» Իտալական ձևը տադըօ ունի կատարեալ տառին պատճառաւ որ նախա-դրեալ տառտէյէ իմաստ ունի։ Որով տադէլէօ կունենայ տառա-կան նշանակութիւն «գործիք առաւել փըքրկացնող մազերու»։

Այէ բառէն կը ծագի ալիր=ալու ր. տառապէս «դարձած ՚ի փոշի» կամ մանաւանդ ալէտր=ալէմտր ձևը տառապէս «փոշի եղեալ երեսի վրայ.» յունարէն ալէմրօն։ Այս անուանակոչու-թեան պատճառ ես կը կարծեմ, որ աղօրեաց հնարելէն ա-ռաջ, երբ ցորենը սանդի մէջ մանրելու համար քանի որ կը զարնէին փոշին երես կ՚ելնէր։

Յալէէլ=յալէէլ, տառապէս «լինել երեսէն վեր.» լատինե-րէն ալէօօ, ալէօօ իտալերէն ալէօ, ալյօոէ. բարձր։»

Լատնալ=լանտնալ տառապէս «լինել ջուր երեսին վրայ.» յունարէն լօօօ, լատիներէն լօէօ։

Լնոլ. տառապէս «լինել մինչև երեսը» յունարէն Էլէօօ, լատիներէն Էմէլէօ, օէէլէօ.

Թուրքերէն լէփէ=լէփա, լէփա, լափայ օրինծ տառապէս «կցեալ երեսին» յունարէն լօէլ, լատիներէն լօղէօ։ Ֆրանսերէն բառն tache կ՚առնու իւր կազմութիւնն Ը տառէն «վերա» և տշ

արմատէն «տեսութիւն» և կը նշանակէ «տեսանելը 'ի վերայ։»

Լէ- արմատն, տառապէս «մակերևոյթն, երեսն» կը շինէ լէյ—ը բառը յունարէն լէօ, լատիներէն լէվէ, արաբերէն լէճ «գործողութիւն լինելու։»

Լէյ— տառապէս «լցող» յունարէն կլօոս—, լատիներէն լէնէօ—. արաբերէն լիօոս և այլն. և այլն։

Անկարելի է ամէն բառ որ «երես և մակերևոյթ» կը նշանակեն, և որ շ տառով կը կազմուին այս տեղ մէջ բերել, և ինչ որ ըսի այս տառիս նպատակաւ, կարելի է ըսել այբուբենի ուրիշ տառերու համար, բայց այդ գիս շատ հեռու կը տանի։ Աւելի լաւ կարելի է ինձ իմանալի լինել, երբ հրատարակեմ մօտերս ինչպէս կը յուսամ բառերու լուծմանց հաւաքածոյս։

Այս փոքր տեսութեան հրատարակութեամբ իմ գլխաւոր նպատակս, պարզապէս, այն միայն եղած է, որ լեզուագիտաց ուշադրութիւնը դարձնեմ, այս նոր գրութեան վրայ և նոցա լեզուաց խուզարկութիւնքը զարթեցնեմ այբուբենական միջոցներու հետազօտութեամբ։ Եթէ այն միջոցս նոցա յաջողի, իմ վարդապետութիւնս կատարեալ հաստատութիւն կառնու, և եթէ կան կէտեր որ իրենց անընդունելի թուին, ես կը խնդրեմ որ ինձ հաղորդեն հրատարակութեան միջոցաւ։

Այս կերպով խնդիրը վճռականութեան նիւթ դառնալով, կարելի է որ լոյս մը ծագի, որ ինչչափ ակար նաև լինի, արձանագրութեանց մէջ անցնելով գիտութեանց օգուտ կը բերէ։ Հոն է ահա իմ անձիս վարձատրութիւնը։

ՍԵՐՈՎԲԷ ԹԱԳԻՈՐԵԱՆ.

Էջ.	ՍԽԱԼ	ՈՒՂԻՂ	Տող.
18.	կը պակսի,	եւս, տես, աւ.	25
19.	էփ.	էր.	11
19.	կը պակսի	էլթ, տես աւ.	26
19.	մատառատանջել	մատառաւանջել.	24
24.	ար.	աւ.	10
25.	աաելա	աելա.	31
31.	գելայ	գելայ.	31
33.	Ու.	Ուստից յոյնն ըակ.	5